

Straipsniai

ASTRONOMIJOS IR METEOROLOGIJOS JUNGTYŠ ARATO REIŠKINIUOSE

Naglis Kardelis

Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedros docentas

Arato asmenybė ir kūryba: įvadinės pastabos

Arato poema *Reiškiniai* – vienas mįslingiausių helenizmo epochos kūrinių, amžininkams daręs didžiulį įspūdį ir kėlęs baltą pavydą, daugelio graikų, romėnų, o vėliau net arabų autorių tyrinėtas, verstas, komentuotas ir mėgdžiotas. Ypač didelę įtaką Arato poema padarė romėnams, tarp jų ir ją vertusiems Ciceronui bei Germanikui, Romoje susiformavo net atskira Arato kūrinio vertimo ir komentavimo tradicija¹. Apie *Reiškinių* svarbą Antikos literatūrai ir visai kultūrai iškalbingai byloja tai, kad ši poema, kuri vos tik parašyta iš karto sulaukė entuziastingo įvertinimo ir didžiulio populiarumo, netrukus tapo trečia dažniausiai skaitoma poema po *Iliados* ir *Odisėjos*².

Vis dėlto apie paties poemos autoriaus asmenybę bei *Reiškinių* parašymo aplin-

kybes žinome labai nedaug. Pagrindiniai biografinės informacijos apie Aratą šaltiniai yra keturios graikiškai parašytos biografijos, išlikusios jo poemos rankraščiuose, lotyniškoji Trečiosios biografijos (*Vita III*) versija ir glausta Penktoji biografija Sudos žodyne (s. v. *Aratos*). Šios biografijos dažnai prieštarauja viena kitai, jose esama ir akivaizdžių, ir tikėtinų klaidų, bet nesunku nustatyti duomenų, sutampančių visose biografijose arba daugumoje iš jų, branduolį, todėl galima spėti egzistavus bendrą jų visų kilmės šaltinį. Tikėtina, kad pirminio Arato biografijos šaltinio autorius buvo I a. pr. Kr. gramatikas Teonas Aleksandrietis, kuris viename rankraštyje tiesiogiai įvardytas kaip Trečiosios biografijos autorius³.

Biografijose sutariama, kad Aratas kilęs iš Solų miesto Kilikijoje, į šiaurę nuo Kipro salos esančioje pietrytinėje Mažosios Azijos srityje⁴. Atsižvelgiant į skirtingų šaltinių

¹ Apie lotyniškuosius Arato poemos vertimus žr.: N. G. L. Hammond, H. H. Scullard (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*, Second edition, Oxford: Clarendon Press, 1970, s.v. *Aratea* (p. 92). Šio straipsnio pabaigoje pateikiama ir glausta Arato poemos vertimams į lotynų kalbą skirtų tyrinėjimų bibliografija.

² J. Roberts (ed.), *The Oxford Dictionary of the Classical World*, Oxford-New York: Oxford University Press, 2005, s. v. *Aratus* (p. 56).

³ D. A. Kidd, „Introduction“, in: *Aratus. Phaenomena*. Edited with introduction, translation and commentary by Douglas A. Kidd, Cambridge: Cambridge University Press, 1997, p. 3.

⁴ Žr. Kalimacho liudijimą (Call. E. 27. 3), kuriame Aratas įvardijamas kaip *ho Soleus*. Kitas Solų vardą turėjęs miestas buvo Kipre. Kilikijos (o galbūt ir Kipro) Solų gyventojai garsėjo bloga tartimi ir kalbos klaido-

duomenis, galima spėti, kad poetas gimė apie 315 m. pr. Kr.⁵ Biografijose teigiama, kad būsimasis nemirtingosios poemos autorius studijavo pas gramatiką Menekratą Efesietį ir Atėnų filosofus Timoną bei Menedemą. Menekratas, sukūręs didaktinę poemą apie žemės ūkį, itin gerai išmanė bitininkystę, rašė ir apie astronomiją bei jos reikšmę sezoniniams darbams, todėl būtent iš jo Aratas galėjo perimti didaktinio epo žanro aistrą. Timonas Flijuntietis, radikalojo skepticizmo pradininko Pirono sekėjas, hegzametru parašęs tris satyrinių eilių knygas (*Silloi*), kuriose šaipėsi iš dogmatinės filosofijos kryptių atstovų, taip pat daugybę kitų kūrinių, rodos, esmingai prisidėjo formuodamas Arato pasaulėvaizdį, ypač jam būdingas sveiko proto nuostatas, lėmusias kritišką poeto požiūrį į perdėm spekuliatyvias teorijas. Menedemas, įkūręs savo filosofijos mokyklą, pats nieko nerašė, bet buvo charizmatinė figūra, telkusi apie save daugybę to meto intelektualų, tad galime spėti, jog Aratas, patekęs į jų draugiją, vadinamąjį Menedemo ratelį, greitai

mis. Tarptautinis žodis „solecizmas“ kilo iš gr. *soloikismos* „solietiškas (= netaisyklingas) kalbėjimas“. Veiksmažodis *soloikizein*, kurio pirminė, siauresnė, reikšmė yra „kalbėti solietišškai, netaisyklingai“, turi ir bendresnę, perkeltinę reikšmę – „elgtis provincialiai, būti netašytam, nesilaikyti gerų manierų“. Kilikijos Solai buvo tolimesnė Atėnų kolonija, todėl atėniečiams atrodė, kad Soluose gyvenę kolonistai, praradę artimą ryšį su metropolija, ilgainiui prarado ir kalbos jausmą, ėmė kalbėti netaisyklingu, „sugadintu“ Atikos dialektu. Likimo ironija ta, kad iš Kilikijos Solų kilęs Aratas *Reiškinuose* demonstruoja neįtikėtiną graikų kalbos subtilybių išmanymą, nors jo poemoje ir esama žodžių, kurie nėra sudaryti itin taisyklingai. Šiaip ar taip, subtiliojo Arato, nuolat besiremusio savo kūryboje grakštumo, subtilumo (*leptotēs*) principu, niekas nepavadintų netašytu provincijos stuobriu.

⁵ Kiddas spėja Aratą gimus apie 310 m. pr. Kr. (Kidd, 1997, 4).

susipažino su naujausiomis filosofinėmis ir gamtamokslinėmis teorijomis.

Kartu su filosofu Persėju Aratas Atėnuose studijavo pas stoicizmo pradininką Dzenoną Kitijietį, kuris mokė Margajame Portike (*Stoa Poikilē*). Netiesiogiai, minint Menekratą, Arato vardas šaltiniuose siejamas su kitų didžiųjų to meto asmenybių – poetų Aleksandro Aitoliečio, Antagoro Rodiečio, numanomo *Aleksandros* autoriaus Likofrono⁶, filosofo skeptiko Dionisijo Hėraklėjiečio – vardais. Minimi ir kiti poetai, su kuriais bendravo Aratas: Filetas iš Koso, Kalimachas iš Kirėnės ir garsusis dramaturgas Menandras Atėnietis, iškiliausias Naujosios atikinės komedijos atstovas. Apie Filetą žinome labai nedaug, todėl informacijos apie jo ryšius su Aratu patikrinti negalime, tačiau Teokritas savo septintojoje idilėje (eil. 98) mini Aratą kaip vieną iš poetų, susibūrusių apie Filetą⁷. Kalimachas buvo jaunesnysis Arato amžininkas. Nors nėra neginčijamų įrodymų, kad Aratas kada nors būtų su juo susitikęs, kai kurie šaltiniai teigia (ir tai nėra visiškai neįtikima), kad apie 291 m.

⁶ 1474 eilučių apimties jambiniais trimetraisi dramatinio monologo forma parašyta poema *Aleksandra* galėjo būti sukurta ne III a. pr. Kr. Aleksandrijoje rašiusio poeto Likofrono (g. apie 320 m. pr. Kr.), o keliais dešimtmečiais vėliau, II a. pr. Kr. pradžioje, kito, nežinomo, Pseudo-Likofrono vardu įvardijamo autoriaus, kaip spėjama, išaukštinusio romėnų karvedžio Tito Kvinkcijaus Flaminio 197/196 m. pr. Kr. Kinoskefalų mūšyje pasiektą pergalę prieš Makedonijos karalių Filipą V (P. M. Fraser, „Lycophron“, in: S. Hornblower; A. Spawforth (eds.), *The Oxford Companion to Classical Civilization* (toliau – *OCCC*), Oxford–New York: Oxford University Press, 2004, 430–431). Kaip ir Arato *Reiškiniai*, (Pseudo-)Likofrono poema *Aleksandra* yra laikoma helenistinės literatūros šedevru.

⁷ Įdomu tai, kad kažin kokiam Aratui skirta šeštoji Teokrito idilė, tačiau joje pirmasis šio vardo skiemuo yra trumpas, o Soliečio varde jis ilgas, todėl minėtos idilės adresato tapatybė nėra iki galo aiški.

pr. Kr. Aratas su juo susipažino Atėnuose ir drauge klausėsi Teofrasto Eresiečio mokinio Praksifano Mitilėniečio, peripatetinės filosofijos atstovo, paskaitų. Šiaip ar taip, abu šie poetai puikiai vienas kitą pažinojo iš kūrybos, savo eilėse darydavo subtilias užuominas į vienas kito asmenį ir poeziją. Kalimachas apie Aratą atsiliepia kiek kandžiai, bet švelni ironija negali paslėpti jo susižavėjimo *Reiškinių* autoriaus talentu ir kūrybos subtilumu. Komedioografas Menandras, gyvenęs visa karta anksčiau už Aratą, akivaizdžiai priklausė ankstesnei epochai, tad vargiai tikėtina, kad jis galėjo pažinoti dar visai jauną poetą iš Kilikijos.

Aratas Atėnuose praleido kelerius metus, bendraudamas su įvairiais ten viešninčiais poetais ir filosofais, ypač stoikais. Būtent tada jis ir galėjo susipažinti su garsiuoju kūrėju ir mąstytoju rateliu, susispietusiu aplink Menedemą. Matyt, tarpininkaujamas paties stoicizmo pradininko Dzenono Kiti-jiečio, Aratas susipažino ir su būsimuoju Makedonijos valdovu bei dosniu savo mecenatu Antigonu II Gonatu, kuris tuo metu taip pat studijavo Atėnuose. Labai tikėtina, kad sumanymas parašyti didaktinę poemą astronomine tematika Aratui kilo būtent šiuo jo gyvenimo laikotarpiu, maždaug tarp 280 ir 276 m. pr. Kr.⁸, nes pati kūrybinius ieškojimus skatinanti Atėnų atmosfera, pats intelektualiojo gyvenimo intensyvumas šiame antikinės kultūros metropolijoje sudarė idealias sąlygas gimti naujoms idėjoms ir drąsiems sumanymams.

276 m. pr. Kr. yra vienintelė visiškai patikima Arato biografijos data. Demetrijo Po-

liorketo sūnus Antigonas Gonatas, 277 m. pr. Kr. sutriuškines keltus Lisimachijos mūšyje ir galutinai įsitvirtines Makedonijos soste, 276 m. pr. Kr. pasikvietė Aratą į savo rūmus Peloje, o kartu su juo – Dzenono mokinius filosofus stoikus Persėją ir Filonidą, taip pat poetus Antagorą Rodietį ir Aleksandrą Aitolietį. Arato pakvietimas į Pelą nebuvo atsitiktinis: Antigonas Gonatas 276 m. pr. Kr. pabaigoje atšventė vestuves su Sirijos karaliaus Antiocho I Sotero seserėčia Fila, per kurias Aratas mecenato garbei skaitė savo sukurtą himną Panui, parašytą Antigono pergalei Lisimachijos mūšyje pašlovinti⁹. Peloje Aratas įsikūrė ilgam laikui, galima sakyti, visam gyvenimui, nes Makedonijos sostinėje jam buvo sudarytos puikios kūrybinio darbo sąlygos.

Peloje Aratas parašė ir savo garsiausią poemą *Reiškiniai*, maždaug tarp 276 ir 260 m. pr. Kr.¹⁰, nors visiškai tikėtina, kad pirminis (ar net galutinis) jos variantas pasirodė dar 275 m. pr. Kr. Netrukus, 274 m. pr. Kr., į Makedoniją įsiveržė Epyro karalius Pyras. Antigonas Gonatas su įsibrovėliu kariavo trejus metus, iki pat Pyro žūties per Argo apsiaustį 272 m. pr. Kr. Karas ir jo nuotaikos negalėjo neatsiliepti Pelos rūmų gyvenimui, taigi ir Arato kūrybai. Karui su Pyru pasibaigus, o galbūt jam tebevykstant, Aratas, pakviestas Sirijos valdovo Antiocho I Sotero, lankėsi Antiochijoje, kurioje gyvendamas baigė savo rengtą kritinį *Odisėjos* leidimą. Antiochas buvo užsakęs Aratui parengti ir *Iliados* leidimą, bet įgyvendinti šį sumanymą sutrukdė Antiocho mirtis 262 m.

⁸ R. Hunter, „The *Phainomena* of Aratus“, in: M. Fantuzzi and R. Hunter. *Tradition and Innovation in Hellenistic Poetry*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, 224 ff.

⁹ Anot padavimo, šis dievas vedė Antigoną į pergalę prieš keltus, todėl nugalėtojas ėmęs itin garbinti Paną ir net puošęs jo atvaizdais savo monetas.

¹⁰ Hunter, *op. cit.*, 224.

pr. Kr. Grįžęs į Pelą, Aratas joje gyveno iki pat mirties. Teigiama, kad jis mirė prieš pat savo mecenato Antigono Gonato mirtį (239 m. pr. Kr.), taigi apie 240 m. pr. Kr., galbūt net tais pačiais 239 m. pr. Kr.

Yra žinoma, kad, be *Reiškinių* (*Phainomena*), Aratas buvo parašęs daugybę kitų kūrinių, kurie neišliko, antai *Himnus*, *Paignijus* (žaidybinio pobūdžio, greičiausiai figūrinės formos eilėraščių rinkinį), *Elegijas*¹¹, *Epigramas*¹², *Epikédėjus*. Trumpų eilėraščių rinkinys pavadinimu *To kata lepton*¹³ tapo vėlesnio lotyniškų eilėraščių rinkinio *Catalepton*, priskiriamo Vergilijui, prototipu. Kiti neišlikę Arato kūriniai, kaip galime spręsti iš jų išlikusių pavadinimų, buvo į *Reiškinius* panašios poemos astronomijos, meteorologijos ir medicinos temomis. Kai kurios iš Aratui priskiriamų neišlikusių „mokytų poemų“ galbūt buvo poeto sumanytos arba kaip tiesioginė *Reiškinių* tąsa (nors tai mažai tikėtina, nes ši poema kompoziciškai labai vieninga, sudaro uždarą, turinio ir formos požiūriu vientisą sistemą), arba – tai labiau tikėtina – kaip netiesioginė *Reiškiniuose* dėstomo turinio plėtotė atskirų poemų pavidalu. Beje, meteorologijai skirta *Reiškinių* dalis, kuri puikiai integruota į poemą ir, kaip netrukus pamėginsime parodyti, sudaro organišką, neatskiriamą jos dalį. Antikoje buvo žinoma ir atskirais pavadinimais – kaip *Spėjimai iš ženklų* (*Prognōseis dia sēmeiōn*) ir *Dzeuso* (t. y. *dangaus*, arba *oro*) *ženklai* (*Diosēmeia*, *Diosēmīai*).

¹¹ Macrob. 5. 20. 8.

¹² Plg. *Anth. Pal.* 12. 129.

¹³ Tikslī antraštės reikšmė neaiški, o apytiksliai pavadinimai galėtų būti *Subtilybės; Grakštūs eilėraščiai; Tai, kas sukurta remiantis subtilumo* (*lepton*, *leptotēs*) *principu*.

Nors mintis sukurti poemą astronomine tematika Aratui veikiausiai kilo studijuojant Atėnuose ar net dar anksčiau, kai būsimasis *Reiškinių* autorius buvo gramatiko Menerkrato Efesiečio, taip pat kūrusio didaktines poemas, mokinys, Pirmojoje biografijoje (*Vita I*) pasakojama legenda, esą sumanytas parašyti šį kūrinį gimęs, kai karalius Antigonas Gonatas įteikė Aratui Eudokso Knidiečio knygą, pavadintą *Veidrodis* (*Katoptron*), ir tai, kas apie reiškinius joje pasakyta katalogiškai vardijant, liepė išdėstyti metru, kartu pridūręs: „Metru perteikęs jo veikale išguldytus dalykus, Eudoksą padarysi šlovingesnį (*eudoxoteron*)“¹⁴. Trečiosios biografijos (*Vita III*) autorius, teigdamas, kad Antigonas, Aratui „įteikęs Eudokso rašinį ir paliepęs juo sekti“¹⁵, nurodė būsimosios poemos temą, vis dėlto siekia paneigti nuomonę, esą *Reiškinių* autorius Eudoksą vien kopijavęs, nes pats nebuvęs „matematikas“ (*mathēmatikos*), kitaip tariant, profesionalus astronomas. Šis, kaip galime spėti, bent iš dalies klaidingas požiūris, kuriuo remiantis Aratas buvo laikomas tik astronomijos veikalų versifikatoriumi, geriausiu atveju – astronomu mėgėju, požiūris, galbūt kilęs dėl kažin kokio nesusipratimo, pavydo ar tikslųjų mokslų atstovams būdingo perdėto priekabumo ir pedantizmo, atsispindi antai net Cicerono, visą gyvenimą besizavėjusio Aratu ir jaunystėje vertusio *Reiškinius* į lotynų kalbą, teiginyje (*De orat.* 1. 69), jog

¹⁴ „[T]ou basileōs Eudouxou epigraphomenon biblion Katoptron dontos katalogadēn lekthenta peri tōn phainomenōn metrōi enteinaī kai hama eipontos hōs <eudoxoteron poieis ton Eudoxon enteinas ta par' autōi keimena metrōi>“ (Žr. Kidd, 1997, 4).

¹⁵ „[D]ous to Eudouxou suggramma kai keleusas hepesthai autōi“ (*Ibid.*, 4).

Aratas, tarp mokyty dalyko žinovų tebūdamas žmogumi, neišmanančiu astrologijos¹⁶, dangų ir žvaigždes apsakė puošniausiomis ir puikiausiomis eilėmis¹⁷.

Anot Kiddo, istorija apie tai, kad Antigonas esą liepęs Aratui parašyti astronominę poemą, galėjo atsirasti dėl pernelyg pompastiško dėkingumo, kurį poetas, kaip galime spėti, buvo išreiškęs savo patronui už suteiktą padaršinimą ir paramą – panaši dėkingumo išraiška galbūt atsispindi Vergilijaus kreipinyje į Mecenatą *Georgikose*¹⁸. Tačiau, kaip spėja iškiliausias Arato biografijos ir jo poemų tekstologinės tradicijos žinovas Martinas, legenda apie *Reiškinių* užsakymą galėjo būti tyčia sukurta Arato kritikų¹⁹, kurie, tikėtina, turėjo motyvą menkinti jei ne meninę, tai bent mokslinę, dalykinę poemos reikšmę, todėl ir siekė perdėti pabrėžti Arato sekimo Eudoksu faktą (kuris šiaip yra akivaizdus) ir vaizduoti poetą ne kaip astronomą profesionalą (*mathēmatikos*), o tik kaip diletantą, astronomijos veikalų versifikatorių, parašiusį populiarių, menišką, bet dalykiškai nepatikimą eiliuotą astronomijos vadovėlį.

Aratas savo kūrinyje geba sujungti archajinio epo tradiciją su naujausiomis helenistinės poezijos tendencijomis, me-

ninės formos virtuoziškumą – su dalykinio turinio išmanymu. *Reiškiniuose* po aukšto dangaus skliautu susijungia praeitis ir dabartis, senieji poetiniai menai ir naujieji mokslai, kosminė rimtis ir žemiška ironija. Gebėjimas meistriškai integruoti skirtingus turinio ir formos lygmenis į vientisą meninę ir dalykinę visumą yra skiriamasis Arato talento bruožas, atsispindintis jo nemirtin-game kūrinyje.

Šiame straipsnyje mėginsime parodyti, kaip savo poemoje Aratas sujungia astronomijos ir meteorologijos plotmes, ypač atkreipdami dėmesį į meninę ir filosofinę šių jungčių funkciją.

Poemos struktūra: astronomijos ir meteorologijos kompozicinės jungtys

Visa Arato poema padalyta į dvi dideles dalis – astronominę (*Phaen.* 19–732) ir meteorologinę (*Phaen.* 758–1141), be to, kūrinį įrėmina įžanga (*Phaen.* 1–18) ir pabaiga (*Phaen.* 1142–1154). Astronominė dalis savo ruožtu gražiai ir logiškai padalyta į du teminius blokus *erdvės / laiko* skirties pagrindu: pirmajame teminiame astronominės dalies bloke (*Phaen.* 19–461) aptariamas *erdvinis* dangaus šviesulių ir iš jų sudarytų konfiguracijų išsidėstymas, o antrajame (*Phaen.* 462–732) – *laiko*, kurį rodo dangiškieji šviesulių laikrodžiai, matavimas.

Nedidelėje tarpinėje poemos dalyje, kuri sumanyta kaip astronominės ir meteorologinės dalių kompozicinė jungtis, užtikrinanti sklandų perėjimą nuo vienos temos prie kitos, toliau plėtojama laiko tema. Šioje jungiančioje dalyje, aptariant mėnesio ir metų laikotarpius (*Phaen.* 733–757),

¹⁶ Žodis „astrologija“ Arato ir Cicerono laikais buvo tiesiog žodžio „astronomija“ sinonimas, reiškęs „mokslą apie šviesulius“ (panašiai padarytas, pvz., žodis „biologija“, reiškiantis „mokslą apie gyvybę“), o ne astrologiją šiuolaikine šarlataniško pseudomokslo (ar paramokslo), kuriuo remiantis mėginama iš žvaigždžių išburti žmogaus likimą, reikšmę.

¹⁷ „[S]i constat inter doctos hominem ignarum astronomiae ornatissimis atque optimis versibus Aratum de caelo stellisque dixisse“ (Kidd, 1997, 4).

¹⁸ G. 3. 41: „tua, Maecenas, haud mollia iussa“ (Kidd, 1997, 4–5).

¹⁹ J. Martin. *Histoire du texte des Phénomènes d'Aratos*, Paris: Klincksieck, 1956, p. 172; Kidd 1997, 5.

tartum pradedama iš dangišku eterio aukštybių pamažu leistis į žemę ir ją gaubiantį atmosferos sluoksnį. Tokiu būdu poetas sklandžiai įveda skaitytoją į meteorologinę poemos dalį.

Astronominės dalies bloke, skirtame *erdviniam* šviesulių išsidėstymui, iš pradžių labai išsamiai aptariami žvaigždynai (*Phaen.* 19–453), o vėliau itin glaustai – penkios planetos, arba klajojančios žvaigždės (*Phaen.* 454–461). Aprašant žvaigždynus, pirmiausia aptariamos Šiaurės pusrutulio žvaigždės (*Phaen.* 19–318), o netrukus, po trumpo dėstymą jungiančio perėjimo (*Phaen.* 319–321), – Pietų pusrutulio žvaigždynai (*Phaen.* 322–450).

Pasakojimas apie Šiaurės pusrutulio žvaigždynus nuosekliai ir elegantiškai pradedamas nuo dangaus – ir dangaus sferos – „viršaus“, pirmiausia aprašant dangaus ašį bei polių (*Phaen.* 19–26) ir cirkumpoliarinius (aplink šiaurinį polių išsidėsčiusius) žvaigždynus (*Phaen.* 26–62). Kalbėdamas apie pastaruosius, poetas dėmesį kreipia į Didžiąją bei Mažąją Loke, t. y. Didžiuosius ir Mažuosius Grįžulo Ratus (*Phaen.* 26–44), ir Slibiną (*Phaen.* 45–62). Slibinas ir Didžioji bei Mažoji Lokė poeto paverčiami tarsi kompoziciniais (o kartu ir teminiais) traukos centrais, aplink kuriuos telkiami kitų gretimų žvaigždynų aprašymai. Kad perėjimas būtų iš tiesų sklandus, poetas, baigęs kalbėti apie Slibiną, pradeda ne nuo apie Lokes susispietusių žvaigždynų, o nuo tų, kurie telkiasi apie Slibiną: dėstymas, pradedamas nuo Lokių, būtų preciziškai metodiškas, atitiktų įprasto loginio nuoseklumo, bet ne poetinės – ypač kompozicinės – logikos reikalavimus. Taigi aprašęs Slibiną, Aratas toliau aptaria žvaigždynus,

išsidėsčiusius prie Slibino galvos (*Phaen.* 63–90), – Klūpantįjį²⁰, Vainiką, Gyvatnešį ir Gyvatę, Žnyplę; ir tik paskui dėmesys kreipiamas į žvaigždynus, susispietusių už Lokės Helikės (Didžiosios Lokės) nugaros (*Phaen.* 91–146), – Jaučiaganį, Mergelę ir šiaip bevardes žvaigždes. Vėliau poetas, laikydamasis nuoseklumo, grįžta prie Zodiako žvaigždynų (*Phaen.* 147–178; du Zodiakui priklausančius žvaigždynus, Gyvatnešį ir Mergelę, jis jau buvo aptaręs anksčiau, aprašydamas atitinkamai prie Slibino galvos ir už Lokės Helikės nugaros išsidėsčiusius žvaigždynus): dabar jis aprašo Dvynius, Vėžį ir Liūtą, taip pat Vežėją (šis nepriklauso Zodiakui) ir Taurą. Dar vėliau, matyt, siekdamas išvengti perdėto monotoniškumo, kuris taptų gana įkyrus, jei visi Zodiako žvaigždynai būtų vardijami iš eilės, Aratas grįžta prie jau naudoto skirstymo pagrindo, kuriuo remiantis žvaigždynai grupuojami apie tam tikrą kompozicinį traukos centrą, motyvuotą tiek temiška, tiek vizualiai: taigi dabar (*Phaen.* 179–267) aprašomi apie Lokę Kinosūrą (Mažąją Loke) išsidėstę žvaigždynai – Kefėjas, Kasiopėja, Andromeda, Žirgas, Avinas (Zodiako žvaigždynas), Trikampis, Žuvys (Zodiako žvaigždynas), Persėjas, Plejadės. Po to kompozicinės traukos centru tampa Klūpantysis, kuris pats anksčiau (*Phaen.* 63–70) buvo aprašytas kaip vienas iš žvaigždynų, susispietusių prie Slibino galvos, kuri tada paties Klūpančiojo atžvilgiu buvo virtusi kompozicinės traukos

²⁰ Apie *Reiškinuose* Klūpančiuoju vadinamo žvaigždyno identifikaciją, Klūpančiojo semantiką ir ikonografiją žr.: N. Kardelis, „Poetinė Arato *Reiškinų* visata“, in: Aratas, *Reiškiniai*, iš graikų kalbos vertė, komentarą parašė, planą, bibliografiją ir rodykles sudarė Paulius Garbačiauskas; baigiamąjį straipsnį parašė Naglis Kardelis, Vilnius: Aidai, 2010, 243–244.

centru (kaip matome, kompozicinės traukos centrai poemoje išdėstyti hierarchiniais lygmenimis – „traukiamasis“ kitų žvaigždynų atžvilgiu pats gali virsti „traukiančiuoju“): taigi dabar (*Phaen.* 268–318) aprašomi apie Klūpantiją išsidėstę žvaigždynai – Lyra, Paukštis, Vandenis, Ožiaragis, Šaulys (pastarieji trys yra Zodiako žvaigždynai), Strėlė ir Erelis, Delfinas.

Dar vėliau, po sklandžios jungties (*Phaen.* 319–321) pereidamas prie Pietų pusrutulio žvaigždynų, jų aprašymus poetas telkia aplink tris kompozicinės traukos centrus: iš pradžių (*Phaen.* 322–352) aprašomi Orionas ir apie jį išsidėstę žvaigždynai – Šuo, Kiškis ir Argo Laivas; po to (*Phaen.* 353–401) – Jūrų Siaubūnas ir apie jį susispietę žvaigždynai – Upė ir bevardės žvaigždės, kurių anoniminį paminėjimą lydi pasakojimas apie žvaigždynų kilmę, Pietinė Žuvis, Vanduo ir kitos bevardės žvaigždės; o dar vėliau – Aukuras ir apie jį išsidėstę žvaigždynai – Kentauras, Žvėris, Hidra, Krateras, Varnas ir Prokionas. Šia proga būtina pažymėti, kad kompozicinės traukos centrai neretai tuo pat metu yra ir teminės traukos centrai, nes ir pačiame danguje greta esantys žvaigždynai dažniausiai vaizduoja mitinius personažus, veikiančius tame pačiame mite ar mitų cikle.

Pateikęs žvaigždynų apibendrinimą (*Phaen.* 451–453), poetas lakoniškai aptaria penkias planetas, apie kurias kalbėti išsamiai nesiryžta ne tik dėl savo kompetencijos stokos, bet ir išvalgiai nujausdamas, kad jo gyvenamuoju metu apie planetas dar nesukaupta pakankamai empirinės informacijos ir akivaizdžiai stokojama teorinio pagrindo, kuris leistų sukurti patenkinamą teorinį modelį, teikiantį galimybę nors

apytiksliai matematiškai aprašyti realųjį planetų judėjimą, taip pat suvokti ir paaiškinti regimąjį kilpinį jų judėjimą. Arato išvalgumą parodo ir tai, kad maždaug po šimtmečio Hiparchas iš viso atsisakė kurti teorinius modelius, nusakančius regimąjį planetų judėjimą: jis suvokė, kad to meto astronomijos mokslas dar nėra pasiekęs šiai problemai išspręsti būtinos brandos, ir dėl to apsiribojo vien empirinių duomenų klasifikavimu bei analize²¹.

Antrajame astronominės dalies bloke Aratas aptaria klausimus, susijusius su *laiko* matavimu: dangaus apskritimus (*Phaen.* 462–558; aprašymas pradedamas trumpa įžanga ir bendruoju aprašymu, *Phaen.* 462–479) – Šiaurinę (Vėžio) atogrąžą, Pietinę (Ožiaragio) atogrąžą, pusiaują, ekliptiką (užtemimų juostą) ir Zodiaką (Žvėrių ratą), o paskui – vienalaikius Zodiako žvaigždynų patekėjimus ir nusileidimus (*Phaen.* 559–732).

Įterpęs meistriškai sukonstruotą astronominės ir meteorologinės dalių jungtį, poetas po trumpos įžangos (*Phaen.* 758–777) aprašo meteorologinius ženklus²². Pirmiausia

²¹ G. J. Toomer, „Astronomy“, in: *OSCC*, 91. Vis dėlto Hiparchas, įvesdamas epiciklus, išvystė matematinus modelius, aprašančius regimąjį Saulės ir Mėnulio judėjimą. Apie tai žr.: Sir P. Moore (gen. ed.), *Astronomy Encyclopedia*, New York–London: Oxford University Press, 2002, 181, s. v. *Hipparchus of Nicea*. Viena svarbiausių Hiparcho naujovių buvo jo pirmtakų sukurtų teorinių (geometrinių) modelių praktinis pritaikymas, siekiant taip *paaiškinti* astronominius procesus, kad būtų galima *apskaičiuoti* jų vystymąsi laike, taigi ir *numatyti* juos į priekį. Didelis šio mokslininko nuopelnas buvo tas, kad jis ankstesnių graikų astronomų, tokių kaip Eudoksas, sukurtas teorijas susiejo su gausiais empiriniais Babilonijos žvaigždininkų ir savo paties surinktais duomenimis.

²² Rašydamas meteorologinę poemos dalį Aratas rėmėsi Teofrasto (arba Pseudo-Teofrasto) veikalu, kurį Antikos ir vėlesni autoriai įvardija įvairiais pavadinimais.

aptariami meteorologinę reikšmę turintys dangaus ženklai (*Phaen.* 778–908) – Mėnulis, Saulė, Prakartas, paskui – įvairūs įprasti meteorologiniai ženklai, priklausantys meteorologijos siaurąja prasme sričiai (*Phaen.* 909–1043), – vėjas, lietus, giedra, audra, o pabaigoje aprašomi metų laikai ir įvairūs su gyvuoju – tiek augalų, tiek gyvūnų – pasauliu susiję meteorologiniai ženklai (*Phaen.* 1044–1141), tarp kurių bene įdomiausi yra tie, kurie leidžia spėti orą iš gyvūnų elgesio (*Phaen.* 1104–1141).

Meistriško perėjimo nuo astronominės prie meteorologinės dalies sklandumą bei organiškumą įrodo ne tik jau minėta formali abiejų dalių jungtis (*Phaen.* 733–757), bet ir tai, kad patys meteorologiniai ženklai Arato suklasifikuoti ir nuosekliai aprašyti taip, kad užtikrina sklandų teminį parėjimą nuo dangaus prie žemės, nuo kosmo aukštybių prie žmonėms ir gyvūnams įprasto pasaulio žemumų.

Astronominėje poemos dalyje dangaus šviesuliai ir iš jų sudarytos konfigūracijos išskyla tiesiog kaip objektai, kuriais gėrimasi ir kurie tyrinėjami, o tais atvejais, kai jie suvokiami kaip *ženklai*, jie rodo arba į save pačius, dangišku spindėjimu „apsireikšdami“ stebėtoju, arba vieni į kitus, leisdami stebėtoju susiorientuoti danguje (antai tada, kai viena žvaigždyno dalis leidžia stebėtoju rasti kitą to žvaigždyno dalį ar kitą žvaigždyną), arba teikia nuorodų į metų laiką ar paros metą. Tiesa, būtina pripažinti,

mais – *Apie ženklus (Peri sēmeiōn), Dzeuso* (t. y. *dangaus, arba oro) ženklai (Diosēmeia, Diosēmiai)* ir pan. Mokslinėje literatūroje jis dažniausiai minimas sutartiniu lotynišku pavadinimu *De signis*, kuris yra graikiškojo *Peri sēmeiōn* vertinys. Apie (Pseudo-)Teofrasto traktatą bei paraleles tarp jo ir Arato poemos meteorologinės dalies žr.: Kardelis, *op. cit.*, 244–247.

kad ir astronominėje poemos dalyje esama meteorologinių digresijų, bet jos nėra itin dažnos.

Meteorologinėje *Reiškinijų* dalyje kalbama iš esmės apie tuos pačius *dangaus* šviesulius (kurie šiaip yra veikiau astronominiai nei meteorologiniai objektai), tačiau dabar jie aptariami ne šiaip kaip šviesuliai – ir ne šiaip kaip ženklai, rodantys vien į save pačius, į kitus šviesulius arba laiką, o kaip labai specifinę, būtent *meteorologinę*, reikšmę turintys ženklai.

Vėliau meteorologinėje poemos dalyje iš dangiškojo eterio lygmens nusileidžiama į *oro (atmosferos)* plotmę, kuri yra tikroji įprastų meteorologinių reiškinių – vėjo, lietaus, giedros, audros ir pan. – reiškimosi vieta ir terpė. Galiausiai poetas nusileidžia prie pat *žemės paviršiaus* ir aptaria meteorologinę reikšmę turinčius gyvūnų elgesio, augalų vegetacijos bei artimiausioje žmogaus aplinkoje, neretai buityje, pastebimų fizinių bei cheminių procesų ženklus.

Perėjimo nuo astronominės prie meteorologinės dalies sklandumas bei organiškumas gali būti laikomi netiesioginiu argumentu, kad *Reiškiniai* yra kompoziciškai vientisa poema, o ne mechaniškas dviejų mažesnių poemų junginys. Net jei meteorologinę poemos dalį Aratas sukūrė vėliau, jis kruopščiai pasirūpino, kad antroji dalis puikiai derėtų prie pirmosios, todėl, neatsižvelgiant į konkrečias šio kūrinio parašymo aplinkybes, kurių visų mes, matyt, niekada nesužinosime, *Reiškiniai* turi būti laikomi kompoziciškai vientisu, organiškai vienovišku kūriniu, o ne mechanišku dviejų Arato poemų – hipotetinės ankstesnės, astronominės, ir hipotetinės vėlesnės, meteorologinės, – junginiu.

Visoje poemoje regime nuoseklų stebėtojo žvilgsnio leidimąsi nuo viršaus žemyn, nuo neapbrėptų dangaus aukštybių prie pačių žemės žemumų: pasakojimo byla pradėdamas nuo Visatos „viršūnės“ – šiaurinio dangaus ašigalio, Aratas pamažu leidžiasi prie piečiaus, taigi, žvelgiant iš stebėtojo požiūrio taško, „žemiau“ besisukančių žvaigždynų, vėliau pereina prie paskirų dangaus šviesulių ar jų konfiguracijų, turinčių meteorologinio ženklų reikšmę, dar vėliau nusileidžia į atmosferos lygmenį ir aprašo įprastus oro reiškinius, kuriuos taip pat suvokia kaip meteorologinius ženklus, ir pagaliau nusileidžia prie pat žemės paviršiaus ir aptaria jau ne astronomine prasme suvokiamo *dangaus* ir net ne meteorologine prasme suvokiamos *atmosferos*, o, sakytume, paties *pažemio* reiškinius, kurie vėlgį suvokiami kaip ženklai, leidžiantys pranašauti orą.

Tad jei Arato *Reiškiniuose* didingai išskylančią Visatą suvoktume antropomorfiškai, kaip kosminių mastų Žmogų (ankstyvosios Stojos filosofija, kuri poetui buvo padariusi nemažą įtaką, dažnai mėgo pabrėžti glaudų simpatinį ryšį tarp Visatos ir žmogaus²³, pastarąjį vaizduodama kaip *mikrokosmą*, o patį kosmą – kaip *makrožmogų*), šiaurinį dangaus polių galėtume įsivaizduoti kaip šio gigantiško Žmogaus viršugalvį, o pačioje poemos pabaigoje aprašytus pažemės reiškinius – kaip tai, kas vyksta po minėto Žmogaus kojomis, prie pat jo pėdų...

²³ Apie stoicizmo ir astrologijos (šįkart jau žmogaus likimo pranašavimo iš žvaigždžių prasme) sąsajas, kurioms atsirasti iš dalies padėjo stoikų mokymas apie kosminę simpatiją, žr.: G. Cambiano, „Philosophy, science and medicine“, in: K. Algra, J. Barnes, J. Mansfeld, M. Schofield (eds.), *The Cambridge History of Hellenistic Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, 597.

Semantinės astronomijos ir meteorologijos jungtys

Astronomijos ir meteorologijos jungtis galime išvelgti ne tik poemos kompozicijoje, bet ir reiškinius apibūdinančių paskirų žodžių semantikos plotmėje. Antai nusakydamas konkrečių žvaigždžių, kurios kaip stebėjimo ir tyrinėjimo objektas, aišku, priklauso *astronomijos* sričiai, spindėjimą Aratas akivaizdžiai sąmoningai pasitelkia epitetus, kurie labai – ir galbūt *net labiau* – tiktų apibūdinti *meteorologiniams* reiškiniams ir objektams. Šios semantinės astronomijos ir meteorologijos jungtys yra ne tik labai meniškos, bet ir pajėgia sukurti įstabios kosmo vienovės įspūdį.

Pavyzdžiui, labai meniški tie žvaigždžių apibūdinimai, kuriuose ryškaus ir blausaus žvaigždžių spindėjimo skirtis nusakoma pasitelkus *eterio*, atstovaujančio *dangaus aukštybėms* (taigi *astronomijos* sričiai), ir *oro* (ypač migloto ir ūkanoto, pritvinkusio drėgmės), atstovaujančio *atmosferos* lygmeniui (o kartu – *meteorologijos* sričiai), perskyrą. Kaip žinoma, graikai nuo seniausių laikų viršutinį oro sluoksnį, *eterį* (*aithēr*), skyrė nuo žemutinio oro sluoksnio, *aero* (*aēr*), kurį pravartu vadinti tiesiog *oru*: eteris buvo įsivaizduojamas kaip lengvas, sausas, vaikus, karštas (plg. *aithō* „uždegti“ ir *aithomai* „degti, spindėti ryškia šviesa“), manyta, kad iš jo sudaryti dangaus šviesuliai ir dievų kūnai, o štai oras, *aeras*, įsivaizduotas kaip sunkus, drėgnas, ūkanotas ir šaltas.

Turint tai omeny, nesunku suvokti, kad astronomijos sritis graikams natūraliai siejosi su eteriu ir vaiskiu, *eterišku* šviesulių spindėjimu, o meteorologijos sritis – su ūkanotu atmosferos oru, jo debesimis ir

pažemiu besidriekiančia migla. Šia archajine eterio ir oro (aero) skirtimi išradingai pasinaudojo Aratas, sukurdamas dar vieną subtilią, iš dviejų formalių struktūrinių dalių sudarytos poemos vienovei būtiną astronomijos ir meteorologijos jungtį, visas žvaigždes (nepaisant to akivaizdaus fakto, kad jos visos, žvelgiant iš esmės, priklauso kosminių eterio aukštybių, o ne atmosferos sričiai) suskirstydamas tarsi į dvi grupes: tas, kurios spindi „eteriškai“ (ryškiai, vaiskiai, „švariai“), taigi tarsi nusipelno spindėti dieviškose eterio aukštybėse, ir tas, kurios spindi „miglotai“, „atmosferiškai“ (blausia, neryškia ir „nešvaria“ šviesa), lyg nebūtų vertos savosios vietos eterio srityje²⁴.

Antai Hidra nusakoma kaip ryškiai deganti *eterišku* spindesiu: poetas mini *degančios* Hidros vingį (*kampē t' aithomenēs Hudrēs, Phaen. 519*) ir tą patį apibūdinimą pakartoja kiek vėliau, atkreipdamas dėmesį į *degančios* Hidros kaklo viją (*aithopos Hudrēs aukheniēn, Phaen. 697–698*; toks nusakymas, nepaisant, kaip ryškiai Hidros žvaigždės spindi iš tikrųjų, labai tinka šiam žvaigždynui apibūdinti, nes prieš skaitytojo akis iškyla liepsningas pabaisos žvilgsnis, jos raudonai degančios akys).

²⁴ Būtent astronominiai reiškiniai, pasireiškiantys *ryškios* šviesos pavidalu, yra reiškiniai *par excellence*. Būtina atkreipti dėmesį į graikiškų žodžių *phainomenon* „reiškinys“ ir *phōs, phaos* „šviesa“ (šaknis *pha-*) etimologinę sąsają, taip pat lietuvių kalboje aptinkamą tipologinę paralelę, pagrįstą *reiškimosi* ir *ryškumo* sąsaja. Tai gali iš dalies paaiškinti, kodėl Aratas, savajai poemai suteikęs pavadinimą *Phainomena*, joje kalba visų pirma apie *astronominius*, kitaip tariant, *ryškius, ryškiai besireiškiančius reiškinius*. Apie semantinę šviesos ir reiškimosi sąsają plačiau žr.: Kardelis, *op. cit.*, 247–260, ypač 248–253; A. Prier, *Thauma Idesthai: The Phenomenology of Sight and Appearance in Archaic Greek*, Tallahassee: University Presses of Florida, 1989, 22–23, 41–44, 55–64, ypač 63.

Jūrų Siaubūną apibūdinamas kaip „dangišką“ (*Kēteos aitherioio, Phaen. 720*), poetas turi galvoje visų pirma šio žvaigždyno vietą – eterio aukštybes, o ne jo spindėjimo būdą, nors, apskritai žvelgiant, nėra neįmanoma ir sinchroninė aliuzija į Jūrų Siaubūno, kurio akys taip pat dega raudona liepsna, skleidžiamos šviesos „švarumą“, eteriškumą. Aratas mini ir eteriškai „švarų“ Lokės Helikės spindesį (*katharē, Phaen. 40*).

Blyškiai spindintiems šviesuliams apibūdinti poetas vartoja įvairius žodžius, bet tarp jų įdomiausi yra tie, kurie pabrėžia astronomijos ir meteorologijos jungtį, antai *ēeroeis* „apsiblausęs, nevaiskus (būdingas *orui – aēr*)“ ir *akhluoeis* „blausus, ūkanotas, miglotas (būdingas *miglai – akhlus*). Turint omeny, kad epitetą *ēeroeis* poetas vartoja ne tik blyškioms žvaigždėms, bet ir patiems atmosferos reiškiniams nusakyti (plg. apibūdinimus „miglotasis Notas (pietų vėjas)“ (*ēeroeis notos, Phaen. 630*) ir „ūkanotas debesis“, „miglos debesis“ (*ēeroessa ... nephelē, Phaen. 988–989*), poeto kuriama astronominių ir meteorologinių reiškinų jungtis dar labiau sustiprinama. Antai dangų skrodžiantis Paukštis nusakomas kaip blyškus, miglotas, apsiblausęs (*Ornis ... ēeroeis, Phaen. 275–276*). Argo Laivo dalis nuo pirmagalio iki pat stiebo taip pat apibūdinama kaip ūkanota ir bežvaigždė (*ēeriē kai anasteros, Phaen. 349*), nors visa kita jo dalis – kaip ryškiai spindinti (*phaeinē, Phaen. 350*). Žvaigždės, išsidėsčiusios po persekiojamu Kiškiu, taip pat apibūdinamos kaip miglotos ir neįvardytos (*ēeroenta kai ouk onomasta, Phaen. 385*).

Skyrium būtina aptarti nepaprastai menišką Prakarto aprašymą: poetas teigia,

kad jis panašus į nedidelį ūką (*oligēi eikuia akhlui*, *Phaen.* 892–893), kurio abiejose pusėse dangaus skliauto nešamos juda dvi neryškiai šviečiančios žvaigždės (*duo lepta phaeinomenai phoreontai asteres*, *Phaen.* 894–895); ši vizualioji žvaigždžių grupė, kuri ir šiaip, vien astronomine prasme, be sąsajų su meteorologija, spindi, sakytume, veikiau „atmosferiškai“, „aeriškai“ nei „eteriškai“, pasitelkiama ir meteorologiniams reiškiniams prognozuoti, nes atmosferos oras tam tikru metu dar labiau iškreipia jau ir taip nevaiskų, „atmosferišką“ Prakarto žvaigždžių spindėjimą. Antai jei giedros metu Prakartas visas tarsi pranyksta, „tampa nesirodantis“ (*ginet' aphantos holē*, *Phaen.* 900), toks ženklas pranašauja audrą. Toliau teigiama: „Jei Prakarto šiaurėje esantis Asilas, pasidengęs lengvu rūku, šviečia silpna šviesa (*amenēna phaeinoi lepton epakhlūōn*), tuo tarpu pietinis ryškiai spindi (*aglaos eiē*), lauk Noto, ir tikrai turi tikėtis Borėjo, jei šios žvaigždės – *miglotoji* ir *spindinčioji* (*akhluoenti phaeinomenōi*) – išsidėsčiusios atvirksčiai (*Phaen.* 905–908; čia ir toliau cituojamas Pauliaus Garbačiausko vertimas). Šiame fragmente vaiskaus ir migloto spindėjimo skirtis yra tuo pat metu prasminga ne tik skyrium paimtomis astronomine ir meteorologine prasmėmis, bet ir pačioje kontekstinėje astronomijos ir meteorologijos sąsajoje.

1041–1042 *Reiškinijų* eilutėse atmosferinė migla ir eterinis degimas iš aukštybių perkelti žemėn, į mažą anglies gabalėlį, kuriame kone stebuklingu būdu itin mažoje erdvėje susijungia ir susigyvena sausas „eterinis“ ugnies žioravimas ir „atmosferiška“ miglos drėgmė, kitaip tariant, savybės, ku-

rios plačiose dangiško eterio ir atmosferos erdvėse labiau linkusios išsiskirti:

„[I]š gyvos anglies [gali nuspėti] – krušą, kai ji (sc. anglis) matoma ryškiai žioruojanti, o anglies viduryje pastebimas tarsi mažas dūmelis, viduje liepsnojant ugniai.“ (*Phaen.* 1041–1042)

Šio fragmento subtilumo negali perteikti joks vertimas, todėl pateikiame jo transliteruotą graikišką originalą (būtina atkreipti dėmesį į žodžių junginius *leptē nephelē*, *puros aithomenoio*, taip pat paskutinės fragmento eilutės viduryje kontrastingai sugretintus žodžius *nephelē* „debesis“ ir *pur* „ugnis“):

*anthraki de zōonti khalazēs, hoppote lampros
autos eeidētai, messōi de hoi ēute leptē
phainētai nephelē puras endothen aithome-
[noio.*

Kaip matome, fenomenalus Arato gebėjimas poemoje žaibiškai, o kartais, jei to reikalauja poetinis sumanymas, ir laipsniškai keisti mastelį, nuo viso kosmo, kaip neaprėpiamos visumos, pereinant prie mažiausio žemės grumsto ar gyvos anglies gabalėlio, kuriame „fraktališkai“, neprarandant nė mažiausios pasaulio sudėtingumo dalelės, sutelpa visos kosmo stichijos ir prieštaringos savybės, liudija ne tik poeto genialumą, filosofinį jo mąstymo užmojį, bet ir suteikia kūriniui slaptingo jaukumo: dalykus, kurie slypi kažin kur toli, eterio aukštybėse ar atmosferos sluoksniuose, galima rasti čia pat, žemėje, mažame gyvos anglies gabalėlyje, kuris yra tarsi mikroskopinis viso kosmo, taip pat gyvos būtybės, aprėpiančios visas mažesnes savo dalis, atvaizdas ir kuriame – tik daug mažesniu masteliu – taip pat telpa bei reiškiasi visi kosmo reiškiniai, pradėdant „eteriniais“,

astronominiais, ir baigiant „atmosferiniais“, meteorologiniais.

Šia proga galima pasakyti, kad jau Arato poemoje išryškinta ryškiai, „eteriškai“, ir blausiai, „atmosferiškai“, spindinčių šviesulių skirtis randa atgarsį tokiuose šiuolaikinės astronomijos terminuose kaip *ūkas*, *miglynas* ir pan.

Net ir patį žvaigždynų judėjimą poetas aprašo taip, tarsi jie vienu metu skrie-tų ir kosmo aukštybėse, ir atmosferoje, „išnirdami“ iš horizonto liniją žyminčio jūros paviršiaus ir vėl „panirdami“ į jūros purslus. Antai jau minėtas žvaigždėtasis Paukštis aprašytas taip, tarsi sklęstų ne tik eterio aukštybėse, bet ir atmosferoje, nes jis „panašus į giedru oru skrendantį sparnuotį, kuris padedamas palankaus vėjo sklendžia link horizonto“ (*Phaen.* 278–279). Argo Laivas, kurio pirmagalys iki pat stiebo yra ūkanotas ir bežvaigždis, atrodo taip, tarsi iš miglos išnirusiu laivagaliu įplauktų į rūke skendintį uostą (*Phaen.* 344–350), kuris jūroje esančiam stebėtojui regisi esąs ne kažin kur toli, kosminėse aukštybėse, o čia pat, galbūt už netoliese matomo kyšulio. Piktasis Jūrų Siaubūnas juda ne tik dangaus skliautu: pietų vėjas jį gena link Trakijos (*Phaen.* 356–357) – poeto užuominoje, esą stipriausias jūrų gyvis, visų jūros ir sausumos būtybių siaubas, tiesiog baisios, nesuvaldomos jėgos išikūnijimas, neįstengia plaukti ten, kur nori, o per prievartą, lyg būtų visiškai bejėgis, plukdomas nepageidaujama kryptimi galingesnės už jį jėgos, nesunku išvelgti ironiją.

Būtina pasakyti, jog daugumos poemoje aptinkamų ironiškų apibūdinimų Aratas nebūtų įstengęs poetiškai sukonstruoti, jei nebūtų pabrėžęs jungčių tarp dangaus ir že-

mės, dangaus ir jūros, eterio ir atmosferos, „dangiško“ vandens, regimo dangiškose upėse ir kituose su vandeniu susijusiuose žvaigždynuose, ir žemiško vandens, kuris stebėtojui, kontempliuojančiam dangaus reiškinius jūroje, telkšo čia pat, už laivo bordo: ironija tampa įmanoma ir labai įtaigi dėl to, kad visos minėtos jungtys (o ypač – tarp astronominių ir meteorologinių reiškinių), būdamos ne tik meniškai motyvuotos, bet ir absoliučiai būtinos kompozicinei ir stilistinei poemos vienovei užtikrinti, žvelgiant apskritai, visų pirma iš siauro pozityvistinio regėjimo taško, yra nelogiškos ir net absurdiškos.

Labai meniškos tos Arato poemos vietos, kuriose poetas keičia mastelį. Visame kūrinyje dažnai aptinkamos astronominių ir meteorologinių reiškinių jungtys Arato kartais transformuojamos tiesiog į dangaus ir žemės jungtis. Abiem atvejais – tiek pasitelkiant *astronomijos / meteorologijos*, tiek *dangaus / žemės* skirtį – išlieka akivaizdi *viršaus* ir *apačios* perskyra, todėl keičiant mastelį ir akcentuojant minėtas jungtis sukuriamas organiškos kosmo, kuris tuo pat metu atsiskleidžia kaip tolimas ir artimas, šurpiai nesvetingas ir intymiai jaukus, vienovės išpūdis.

Antai nesunku pamatyti, kad žemėn krin-tančios akmeninių ažuolų gilės ir mastikinių pistacijų riešutai, iš kurių derliaus gausos galima prognozuoti orą toli į ateitį, visam sezonui (*Phaen.* 1044–1045), šiuolaikiniam, o galbūt ir Arato laikų skaitytojui atrodo kažin kuo panašios į „krin-tančias žvaigždes“ – meteorus. Keisdamas mastelį ir iš dangaus persikeldamas į žemę, poetas joje atranda daugybę žavių panašumų: paminėjęs halą, susidarantį apie žvaigždę (*Phaen.* 941), jis

netrukus pamini aplink ežerą ore nardančias kregždes, pilveliais tekšenančias į vandens paviršių, kuris pasidengia ratilais (*Phaen.* 944–945). Nesunku išvelgti, jog ratilai – tai tarsi *halai ant vandens*, o tikrieji, dangiški halai – tarsi *ratilai danguje* (poetas ne kartą pabrėžia dangaus ir vandens paviršiaus panašumą).

Įvairiose Arato poemos turinio ir meninės raiškos plotmėse aptinkamos astronomijos ir meteorologijos jungtys, kurios kartais transformuojamos į dangaus ir žemės, dangaus ir jūros jungtis, atskleidžia poeto siekį parodyti kosmą kaip vienovišką visumą, savo įstabiu grožiu kerinčią išorinio pasaulio stebėtoją taip pat, kaip Arato poema savo nelygstamu subtilumu

įstengia pakerėti skaitytoją – *Reiškinuose* išskylančios tekstinės Visatos stebėtoją²⁵. Mastelių kaita ir tekstinių bei užtekstinių lygmenų susipynimas mums, šios nemirtingos poemos skaitytojams, leidžia patirti kone mistinį absoliučios vienovės su viskuo, kas pasaulyje egzistuoja, jausmą. O juk tai ir yra tas kosminės *simpatijos* viskam, kas tveria po aukštu dangumi, potyris, apie kurį kalbėjo Senosios Stojos mąstytojai, padarę *Reiškinų* autoriui didelę įtaką, – tas iš tiesų kosminis jausmas, kurį praradusieji priversti leisti dienas savosios sielos pažemiuose...

²⁵ Apie ryšį tarp kosminės Visatos ir tekstinės visatos, kaip kosminės Visatos atvaizdo, kuriame „reiškiniai“ įvairūs poetiniai „reiškiniai“, žr.: Kardelis, *op. cit.*, 181–187.

LITERATŪRA

Aratas, 2010: *Reiškiniai*, iš graikų kalbos vertė, komentarą parašė, planą, bibliografiją ir rodykles sudarė Paulius Garbačiauskas; baigiamąjį straipsnį parašė Naglis Kardelis, Vilnius: Aidai.

Aratus, 1997: *Phaenomena*, edited with introduction, translation and commentary by D. A. Kidd, Cambridge: Cambridge University Press.

Aratos, 1998: *Phénomènes*, texte établi, traduit et commenté par J. Martin, tome I–II, Paris: Les Belles Lettres.

Bugh, Glenn R. (ed.), 2006: *The Cambridge Companion to the Hellenistic World*, Cambridge: Cambridge University Press.

Cambiano, Giuseppe, 2005: „Philosophy, science and medicine“, in: K. Algra, J. Barnes, J. Mansfeld, M. Schofield (eds.), *The Cambridge History of Hellenistic Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, 585–616.

Fantuzzi, Marco; Hunter, Richard L., 2004: *Tradition and Innovation in Hellenistic Poetry*, Cambridge: Cambridge University Press.

Garbačiauskas, Paulius, 2009: „Few Notes on the Structure of Aratus’ *Phaenomena*“, in: *Literatūra*, 51 (3), 24–27.

Hammond, N. G. L.; Scullard, H. H. (eds.), *The*

Oxford Classical Dictionary, 2nd edition, Oxford: Clarendon Press, 1970.

Hornblower, Simon; Spawforth, Anthony (eds.), 2000: *The Oxford Classical Dictionary*, 3rd edition, Oxford–New York: Clarendon Press.

Hornblower, Simon; Spawforth, Anthony (eds.), 2004: *The Oxford Companion to Classical Civilization*, Oxford–New York: Oxford University Press.

Kardelis, Naglis, 2010: „Poetinė Arato *Reiškinų* visata“, in: Aratas, *Reiškiniai*, Vilnius: Aidai, 165–276.

Kroll, Wilhelm, 1924: *Studien zum Verständnis der römischen Literatur*, Stuttgart: J. B. Metzler.

Martin, Jean, 1956: *Histoire du texte des Phénomènes d’Aratos*, Paris: Klincksieck.

Moore, Sir Patrick (gen. ed.), 2002: *Astronomy Encyclopedia*, New York–London: Oxford University Press.

Prier, Raymond Adolph, 1989: *Thauma Idesthai: The Phenomenology of Sight and Appearance in Archaic Greek*, Tallahassee: University Presses of Florida.

Ridpath, Ian (ed.), 2004: *The Oxford Dictionary of Astronomy*, New York: Oxford University Press.

Roberts, John (ed.), 2005: *The Oxford Dictionary*

of the Classical World, Oxford–New York: Oxford University Press.

Straižys, Vytautas, 2003: *Astronomijos enciklopedinis žodynas*, Vilnius: Teorinės fizikos ir astronomijos institutas.

Woodard, Roger D. (ed.), 2004: *The Cambridge Encyclopedia of the World's Ancient Languages*, Cambridge: Cambridge University Press.

THE CONNECTIONS BETWEEN ASTRONOMY AND METEOROLOGY IN ARATUS' *PHAENOMENA*

Naglis Kardelis

S u m m a r y

The author of the article focuses on the connections between astronomy and meteorology in the *Phaenomena* of Aratus of Soli (fl. 276 BC). Firstly, the attention is drawn to such connections that are apparent in the structure of the poem which has two structural parts, the astronomical and the meteorological. It is shown that the astronomical part does not end abruptly, but merges gradually into the meteorological one. Such effect is achieved by way of methodical downward transition from the North pole and the upper sky, via the lower sky, to the atmosphere and then to the very surface of earth. Therefore, Aratus first of all describes the celestial phenomena as such, simply as marvels of the sky, without any reference to their prognostic (that is, meteorological) function. Then he speaks of them in relation to their prognostic function. After that the poet descends from the level of celestial phenomena to the level of earth's atmosphere, that is, from astronomical to meteorological level, and focuses on meteorological phenomena proper, such as the rain, the storm, the wind, the snow, the rainbow, and so on, drawing attention to their prognostic function. Then the poet descends even lower, from the level of atmosphere to the level of earth's surface, and describes various earthly phenomena, such as prognostically relevant physical and chemical properties of various common substances and strange behaviour of animals which also has significant prognostic value. In the process of the overall gradual descent from the North pole to the ground level, the poet, when it serves his artistic

purpose, sometimes quickly and unexpectedly changes the scale from large to small (and vice versa), or altitude from high to low (and vice versa), or even speaks of various phenomena that simultaneously appear on different scale, large and small, and on different levels, astronomical and meteorological.

Secondly, the author of the article analyses the connections between astronomical and meteorological levels that are apparent in the semantic shades of the words that Aratus uses to describe the astronomical and meteorological phenomena. One of the most interesting instances is the distinction between bright (*aitheroenta*) and dim (*ēeroenta*) celestial phenomena: such a distinction means that the difference between astronomy and meteorology is transferred to the realm of astronomy itself, astronomy proper, for among celestial bodies themselves some are described in terms of bright ethereal shining, while the others – in terms of dim “atmospheric” glowing, as if the former fell into the category of the celestial phenomena that might be described as strictly and truly astronomical, while the latter – into the category of the celestial phenomena that might be accepted as astronomical only with some reservation, or even imagined as, so to speak, “meteorologically” astronomical phenomena.

The conclusion is drawn that various subtle connections between astronomical and meteorological levels of the poem show that both parts of Aratus' *Phaenomena*, astronomical and meteorological, are organically interwoven and form a harmonious poetic whole which is reminiscent of the cosmic harmony itself.

Gauta 2010 11 29
Priimta spaudai 2010 12 06

Autoriaus adresas:
Klasikinės filologijos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5,
LT-01513 Vilnius
El. paštas: naglis.kardelis@gmail.com